

Sociologia societăților în schimbare/ sociologia României. Propuneri de noi criterii de evaluare a producției sociologice.

Cătălin Zamfir

Decizia de a scrie această comunicare a exprimat o insatisfacție îngrijorătoare față de o componentă importantă a practicii noastre sociologice: evaluarea producției sociologice. Criteriile utilizate tacit sau explicit cred că nu sunt specifice domeniului nostru și, prin utilizarea lor, produce distracții importante. Cele mai multe dintre criteriile de evaluare promovate sunt importuri din științele naturii și din inginerie. Am impresia că au și un parfum „imperialist”.

Din acest motiv cred că, în momentul de față, este vital pentru dezvoltarea sociologiei să promovăm o dezbatere publică pe această temă.

Comunicarea aceasta încearcă să schițeze răspunsuri la două întrebări.

Prima întrebare: care trebuie să fie orientarea sociologiei noastre ?

Adeesea mă întreb ce trebuie să fac eu ca sociolog. Mai larg, ce trebuie să facă sociologii în România. Nu sunt convins că pot găsi răspunsul cel mai bun. Dar foarte importantă este și întrebarea. Este firesc să simt nevoia de a mă consulta cu colegii. Și de aceea supun atenției dumneavoastră propriile mele gânduri.

A doua întrebare, care decurge în fapt de la răspunsul la prima întrebare este: **ce criterii trebuie să folosim în evaluarea „producției” noastre sociologice ?**

Prima întrebare pune în discuție, cred eu, un stereotip simplist, cu efecte distructive. Sociologia este ca toate celelalte științe: o știință a universalului. Și deci ea trebuie evaluată așa cum se evaluează toate celelalte discipline universale: matematica, fizica, chimia.

Dar sociologia este doar parțial o știință a universalului. Cea mai mare parte a ei este o știință a comunității în care ea se produce.

Pornesc de la propoziția fundamentală a lui D. Gusti: *sociologia este știința națiunii.*

Eu cred că în acest enunț-lemă sunt conținute trei principii fundamentale ale sociologiei:

1. Desigur sociologia este o știință cu vocația universală: trebuie să descifreze mecanismele/ caracteristicile și „legile” care guvernează orice societate. Marx avea dreptate când atrăgea atenția că o sociologie a societății „în general” va fi inevitabil săracă sau, cu alte cuvinte, la un nivel prea ridicat de abstractitate, inoperantă în explicarea unui tip anume de societate. Fiecare tip de societate are structura sa proprie, cu caracteristici particulare. Și, în consecință, sunt legitime sociologii ale diferitelor tipuri de societăți. Societățile capitaliste au produs legitim o sociologie specifică lor. Și societatea capitalistă modernă este cu totul alta decât societatea secolului XIX. Dar și societățile socialiste au logica/ mecanismele lor și este legitimă

o sociologie a societăților socialiste care, e drept, mai există doar la marginea umanității, dar a fost o experiență extraordinară.

Sociologia este inevitabil ancorată în contexte structurale. Sociologia se ocupă și de procese sociale care prezintă o mare comunalitate, putând face obiectul unor teorii unice, deși **contextele** pot induce diferențe și în procesele comune. De exemplu dinamica orașelor poate avea trăsături comune, dar și diferite: în SUA, în Europa sau în societățile sărace orașele vor avea caracteristici diferite.

2. Dar nu există numai societăți cu o organizare cristalizată și cu o mare stabilitate, dar și societăți *în schimbare*. Societățile în schimbare nu sunt caracterizate de o structură cristalizată, ci de tranziții de la o structurare la o alta. Și aceste tranziții sunt guvernate de alte mecanisme. Schimbarea structurală a unei societăți presupune o paradigmă distinctă diferită de cea a unei societăți structurate și relativ stabile.

Sunt societăți care se confruntă cu *crize* cronice. Și criza unei organizări sociale are caracteristici specifice, contradicții, decalaje și mecanisme distincte. Nu este cazul aici să insist asupra caracteristicilor unei societăți în criză. O societate care se confruntă cu crize de structură. De pildă, societățile foarte sărace care se zbat în conflicte interne etc. cer o paradigmă explicativă distinctă.

Unele societăți sunt în schimbare, dar nu o schimbare „organică”, „naturală”, „spontană”. Sunt societăți angrenate într-un proces de schimbare (destructurare și restructurare) după un model de societate, orientate de strategii proprii de construcție. În consecință, este legitimă o sociologie a societăților „în tranziție” proiectate după un model de societate de construit, orientate de o strategie a procesului de schimbare.

3. În fine, sociologia este o știință a comunității care a produs-o, o susține și de la care se așteaptă de contribuții specifice. Sociologia românească este mult mai mult decât o știință produsă de specialiștii din România. Este o știință la care țara care a produs-o se așteaptă să fie un factor important al funcționării/ dezvoltării sale. O sociologie a României.

Societatea românească nu a fost în ultimele secole o societate cristalizată, angajată într-un proces relativ organic de dezvoltare. A fost până în anii 40 o societate capitalistă și este deja în prezent o societate capitalistă. Dar o societate în construcție, într-un proces de tranziție. A fost o societate în tranziție: de la o societate semifeudală la una capitalistă; după război, de la o societate capitalistă slab dezvoltată la una socialistă confuză și intrată rapid într-o criză de structură, înainte de a deveni o societate modernă dezvoltată; și în prezent România se află într-o altă tranziție de la socialism la capitalism.

România este o societate aflată nu într-un proces relativ continuu de dezvoltare, ci într-o criză quasi-continuuă. În trecut a fost o societate dominată de criza subdezvoltării, confruntându-se cu *decalajul*. Caragiale a făcut în stilul său o sociologie a crizei moral-politice a societății de atunci. Tranziția spre o societate capitalistă dezvoltată se confruntă cu crize multiple: economice, sociale, politice, morale. Se confruntă, poate mai mult decât alte societăți socialiste vecine, cu o criză cumplită a socialismului datorită politicii aberant-dictatoriale a lui Ceaușescu. Este în prezent o societate care se confruntă cu multiplele crize ale unei tranziții orientată de defecte profunde de strategie a schimbării.

Dacă este corectă această estimare, atunci sociologia românească trebuie să fie o sociologie a societăților într-o tranziție proiectată de către actorii sociali, în mod special a societății românești *în tranziție și în dezvoltare*.

Ce se așteaptă comunitatea de la sociologia românească ? Cutez a supune discuției colegilor următoarele tipuri de cerințe:

1. Să producă o „hartă socială” a României; să producă descrieri sistematice ale realității românești. Proiectul ambițios al lui Gusti de a descrie toate satele din România oferea o geografie socială de o amplitudine greu de cuprins. Desigur, un asemenea program nu mai este sustenabil și probabil nici util. Este necesar mai degrabă de a produce informații, în completarea celor produse de instituțiile publice cu funcții statistice, pe tipuri de comunități, pe tipuri de procese, pe tipuri de probleme ale societății, pe segmente ale colectivității.

RODA este o încercare notabilă, dar slab susținută de comunitatea sociologică, de a constitui o bază națională de date sociologice. Sondajele de opinie publică au cumulat o masă enormă de date. Sunt baze de date și pe caracteristici importante: demografice, economice, sociale.

Sunt încercări remarcabile de a realiza „hărți sociale” ale județelor.

2. Să identifice și să diagnosticheze problemele cu care se confruntă societatea românească. Dosarele pe probleme sociale reprezintă o sarcină fundamentală a sociologiei românești. Sunt asemenea studii despre sărăcie, despre situația social-economică a populației de romi, despre excluziune socială, delincvență, consum de droguri etc.

3. Să facă o analiză globală a societății românești și a direcțiilor ei de evoluție. Înțelegerea proceselor sociale care au avut sau au loc. Domeniul este acoperit de abordări evenimentiale. Tipic este ceea ce se numește *analiza politică*. Aceasta, dacă nu eșuează într-o bârfă politică și de culise, dominate de amatorism, oferă explicații locale: cum un eveniment este predictibil din alte evenimente, dar scapă înțelegerea proceselor globale, de termen mediu și lung, dominate de logici mai profunde.

Societățile stabile, înalt structurate, au produs sociologii mai mult micro. O societate, cum este România acum, contorsionată de procese globale, trebuie să fie în primul rând o sociologie a globalității. Centrarea excesivă pe micile probleme și procese reprezintă *o fugă*, dominată de orientări ideologice, de la problemele fundamentale ale societății noastre.

4. Să contribuie substanțial la procesul de dezvoltare a societății românești, global, sectorial și local. Tematica și metodologia proiectelor/ programelor sociale, planificarea strategică, tehnicile de monitorizare și evaluare reprezintă un domeniu în care sociologia poate contribui. Viitorul este tot mai puțin considerat ca o stare de prezis, ci una de construit printr-un program de dezvoltare socială, de lichidare a decalajelor.

5. Politicile sociale sunt un domeniu la care sociologia a contribuit substanțial și trebuie să continue efortul.

Criterii de evaluare a unui cercetări/ proiect de cercetare.

Există în momentul actual un deficit de evaluare a cercetării sociologice românești.

Evaluarea calitativă se confruntă cu trei dificultăți:

a. Subiectivitatea evaluării. În principal nu este problema *erorii subiective*, ci *presunii sociale*. Relațiile colegiale, adversitățile personale, interesele personale, de grup și de instituție pot distorsiona *greu controlabil* evaluarea calității. Aceasta generează riscul adversității/ conflictualității interpersonale.

b. Evaluarea calitativă este dificilă și pentru că este mare consumatoare de timp și resurse.

c. Nu există încă criterii suficient de discriminare *cantitativ/calitative*.

* Un studiu/ carte bazat pe o largă cercetare empirică cere un efort individual/colectiv incomparabil mai ridicat decât unul „de bibliotecă”.

* Criterii de evaluare a calității „de vârf”, a inovațiilor științifice nu există. Până la urmă sunt subiective și contestabile.

Soluția găsită este *delegarea evaluării calitative revistelor științifice și editurilor de prestigiu*. A publica în aceste mijloace de comunicare științifică oferă un indice al calității, dar mai degrabă slab. Există o inflație predictibilă a revistelor ICI și, în consecință, o scădere a calității lor. Încă competiția publicistică este, în România, încă scăzută și deci și selectivitatea revistelor este scăzută.

* În plus, publicațiile sunt un *criteriu parțial* de evaluare a producției sociologice. Sunt produse care nu sunt adecvat concretizate în lucrări publicate:

- Baze de date/ producția de informații empirice valoroase.
- Rapoarte de cercetare care nu sunt publicate, având o circulație mai restrânsă.
- Contribuții la construcția sistemului legislativ și instituțional.

Ce criterii suplimentare mai pot fi folosite ?

Propun trei criterii de evaluare a unui „produs” sociologic:

a. **Relevanța socială.** Este o cercetare care aduce o contribuție la înțelegerea societății românești, acoperind o pată albă, aducând un plus de cunoaștere. Aceasta înseamnă trei lucruri distincte:

1. Aduce un plus de informații empirice noi, interesante ?
2. O teorie explicativă nouă/ originală/ interesant argumentată a contextului social în care s-a produs ?
3. Abordează un fenomen/ proces social neexplorat de știință până acum ?

b. **Relevanța epistemologică.** Sunt posibile contribuții la dezvoltarea teoriei cu caracter universal. Deosebit de valoroasă, cu atât mai mult cu cât ea este mai dificilă. Există și aici un risc. Există „mode” în științe. O temă nouă explodează în atenția și în interesul comunității academice. Desigur, se pot aduce contribuții importante și în cadrul unei deschideri care a atras interesul. Și trebuie apreciate. După însă o anumită cumulare de rezultate, efortul devine din ce în ce mai slab productiv: efort mare și contribuții mici spre nule. Este fenomenul *epigonismului*. Epigonismul nu trebuie apreciat, ci descurajat. Mult mai productivă, și în consecință încurajată, este „deschiderea” unei noi problematice cu relevanță epistemologică și socială. Cum este testată relevanța epistemologică. Există o procedură de fond: valoarea în sine, estimată de către expertul-evaluator. Se utilizează însă și o procedură neangajată: relevanța internațională, exprimată în publicarea unei reviste „străine”. Dar nici aceasta nu este un criteriu sigur al unei contribuții efective. Ea este un criteriu de integrare într-un circuit internațional. Dar există și în acest caz mai multe situații: poate fi o contribuție științifică „universală”; poate fi încadrată în „moda științifică” locală pe care orice revistă o exprimă inevitabil; sau poate răspunde unui interes contextual al altor sociologii.

c. **Relevanța și contribuția la constituirea sociologiei românești.** Răspunzând la nevoile de autocunoaștere ale comunității în care s-a

format, sociologia trebuie să contribuie și la dezvoltarea unei paradigme sociologice naționale, a comunității sociologice naționale. Trebuie să evaluăm deci și contribuția la constituirea comunității/ paradigmei naționale. Referirile la literatura națională este o obligație nu morală, ci sociologică, ea contribuind la cristalizarea paradigmei/ comunității naționale.